

Переважають у творі формальні прийоми притчі, бо фактографічна точність поступається авторському домислу. Сюжетний розвиток повісті характеризується мозаїчністю, фрагментарністю, монтажністю, завдяки яким читач стає складовою частиною авторської стратегії, але при цьому структурно-логічна схема побудови притчі зберігається.

За подробицями побуту (гончарка баба Явдоха виліплює невеликі миски, ставлячи на них знак риби, Божий знак невмирущості й початку) постає "абсолютне буття". Ще однією особливістю є мотив мовчазної покути: жінка в чорному носить на гору каміння і так карає себе за гріх рідного сина, який зрадив Батьківщину.

Не можна не помітити філософського начала повістей, яке дає змогу авторові зосереджуватися не на осмисленні історії, трансформації усталеного історизму, а на показові приватного життя Явдохи, Доброчина, коваля Тодорка, Роксани, має на меті створити узагальнений портрет людини.

Письменник, застосовуючи "вбудовану" притчу як засіб поглиблення зображуваного, засвідчує, що поєднання інтелектуального та історичного аспектів зумовило не лише переведення історизму на вищий щабель, який дає можливість для вивчення законів історії, а й розвиток жанрової традиції лінійного розгортання сюжету.

Отже, у Р. Федоріва своєрідна художня манера письма. Він уміло будує сюжет, знаходить влучні деталі, точні слова для вирізьблення характерів, добирає яскраві фарби для їхнього змалювання. Стильовій стихії письменника властива народна поетичність, духовна висота та масштабне мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожин В. Происхождение романа: теоретическо-исторический очерк / В. Кожин – М. : Советский писатель, 1963. – 440 с.
2. Галич О.А. Теорія літератури : підруч. для студ. філол. спеціальностей вищих навчальних закладів освіти. / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв – 2-ге вид. стереотипне. – К. : Либідь, 2005. – 488 с.
3. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика: Избр. тр. / В.М. Жирмунский – Л. : Наука, 1977. – 407 с.
4. Білоус П. Індивідуальний стиль письменника / П. Білоус // Українська мова й література. – 2002. – Ч. 44 (300). – Листопад. – С. 3–7.
5. Качкан В. Роман Федорів: Літературно-критичний нарис / Качкан В. – К. : Радянський письменник, 1983. – 150 с.
6. Дорошенко Я. Запах Євшану / Я. Дорошенко // Жовтень. – 1967. – № 4. – С. 152–153.
7. Федорів Р. Танець Чугайстра : повісті-есе / Федорів Р. – Львів : Каменяр, 1984. – 366 с.
8. Федорів Р. Плуг у борозні : Повісті про людей / Федорів Р. – Львів : Каменяр, 1979. – 302 с.
9. Федорів Р. Турецький міст. Повісті / Р. Федорів – Львів : Літопис червоної калини, 1999. – 288 с.

УДК 823Л61.Г32.09.

РЕЦЕПЦІЯ ПСИХОЛОГІЗМУ МАЛОЇ ПРОЗИ І. ЧЕНДЕЯ

Шалацька Т.П., ст. викладач

Євпаторійський інститут соціальних наук

РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

У статті проаналізовано формування критичної думки й оцінки новел та оповідань І. Чендея з позиції літературознавців та критиків. Автор з'ясовує аспекти формування наукового сприйняття малої прози письменника.

Ключові слова: ліризм, автобіографізм, психологізм, оповідання, мала проза, автор, портретування, іронія, персонаж.

Шалацкая Т.П. РЕЦЕПЦИЯ ПСИХОЛОГИЗМА МАЛОЙ ПРОЗЫ И. ЧЕНДЕЯ / Евпаторийский институт социальных наук РВУЗ «Крымский гуманитарный университет» (г. Ялта), Украина

В статье проанализировано формирование критической мысли и оценки новелл и рассказов И.Чендея с позиции литературоведов и критиков. Автор определяет аспекты формирования научного восприятия малой прозы писателя.

Ключевые слова: лиризм, автобиографизм, психологизм, рассказ, малая проза, автор, портретирование, ирония, персонаж.

Shalatskaya T. RECEPTION OF PSYCHOLOGISM IN SHORT STORIES OF I. CHENDEY/ Yevpatorian institute of social sciences RHS «Crimean Humanitarian university» (Yalta), Ukraine

The article analyzes the formation of critical thinking and evaluation of novels and short stories of Chenday from the position of literary scholars and critics. The author defines the aspects of the formation of scientific perception of short story of Chenday.

Key words: lyricism, autohiographism, psychologism, story, short story, the author, portraiture, irony, character.

Сучасне українське літературознавство зберігає інтерес до проявів психологізму у вітчизняній літературі. Це стосується і звертань дослідників до аналізу виявів психологізму в художніх творах українських письменників, і спеціальних досліджень, присвячених аналізу психологізму творчості окремого письменника, літературного угруповання. Цей напрямок сучасного літературознавства розвивається досить успішно і продуктивно, особливо стосовно творів доби соцреалізму, що зараз переживають процес перепрочитання. Симптоматичним у контексті цієї проблематики є висновок Н. Зборовської, яка, вивчаючи код новітньої української літератури, наголошує: "Характерна відстороненість релігійного світобачення у психології наївних українських шістдесятників робить їх стихійний світогляд не тео-, а кордоцентричним" [10, с. 364].

Мета статті – проаналізувати особливості сприйняття психологізму малої прози І. Чендея в радянському та сучасному літературознавстві.

Про загальноукраїнське визнання художньої майстерності І. Чендея заявляють у своїх працях авторитетні науковці і критики, зокрема М. Жулинський [9], Г. Сивокінь [22], П. Скунець [23], В. Дончик [11], В.Марко [16], В. Фащенко [25]. Про психологічне підґрунтя малої прози письменника йдеться також у дисертаціях та публікаціях Е. Балли [4], О. Козій [12;13], Н. Ференц [26], М. Хорошкова [28; 29] та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо психологізму, на сьогодні немає певної системності в аналізі форм і засобів його втілення. Більшість науковців у своїх розвідках аналізують лише деякі із них: І. Страхов – монологи-роздуми, монологи-пригадування, монологи-мрії, літературні сни; В. Мацапура – невласне пряму мову, внутрішній монолог і діалог та психологічну авторську розповідь. І. Лівницька вперше в українському літературознавстві зробила спробу системного аналізу прози Л. Первомайського 1960-1970-х рр. в аспекті психологізму [24; 14]. Н. Полохова вважала, що твори 70-х рр. ХХ ст. характеризуються органічним поєднанням реалістичних та психологічних ознак. "Психологічний аналіз стає одним із головних елементів художнього реалістичного методу, на перший план твору вноситься зображення внутрішнього світу героя, підвищується інтерес до сільської та виробничої проблематики, з'являється так звана міська проза та жанр химерії, поглиблюється оповідне, епічне начало, відбувається активізація авторської позиції. Прозаїки 70-х намагалися не лише відтворити вчинки, а пізнати душу своїх героїв та причину, що зумовила конкретний вчинок... Проза 70-х є наскрізь психологічною, і сам психологізм має розмаїті форми вираження" [21, с. 6], – стверджує дослідниця.

Мала проза І. Чендея неодноразово привертала увагу українських критиків та літераторів. Завдяки жанрово-стильовій різноманітності, розмаїтості тем, мотивів, сюжетів, впливів мала проза І. Чендея, з одного боку, тяжіє до неореалізму, а, з іншого, до естетичних пошуків у психологізмі, відносно художньої специфіки літератури другої половини ХХ ст., породженням якої вона була.

За своє творче життя письменник написав близько сімдесяти малих епічних творів. На одному подиху з'явилися оповідання "Лиска", "Пілюлю з-за кордону", а двосторінкову новелу "Чайки летять на Схід" прозаїк виношував майже півтора року, написав за двадцять-тридцять хвилин.

Прийшовши в літературу як журналіст „Закарпатської правди“, молодий письменник у 1955 р. дебютував збіркою „Чайки летять на схід“. Новела дала назву першій книжечці оповідань І. Чендея і сконденсувала високу символіку самопожертви батька й сина, стала гімном незламності народного духу. П. Скунець у статті "Патріархальний чи патріарх?" визнає новелу класикою, що є криком душі, перемогою душі над брутальністю світу [22, с. 140]. Вітчизняна дослідниця О. Козій акцентувала увагу на художньому ідеалі І. Чендея, що формувався в умовах патріархальної моралі, яка високо ставила людину з тонким відчуттям світу й усвідомленням свого місця в ньому [13, с. 117]. М. Хорошков наголосив, що визначальними ознаками образного світу новел з першої збірки (як і більшості наступних) "виступають психологізація художньої деталі й пейзажів, увага до найменших подробиць, душевних порухів героїв..." [28, с. 5].

Новели та оповідання І. Чендея увійшли до книг: "Вітер з полонини" (1958), "Ватри не згасають" (1960), "Чорнокнижник" (1961), "Поєдинок" (1962), "Птахи полишають гнізда" (1965), "Терен цвіте" (1967), "Коли на ранок благословлялось" (1967), "Березневий сніг" (1968), "Зелена Верховина" (1975),

"Свалявські зустрічі" (1977), "Теплий дощ" (1979), "Казка білого інею" (1979), "Кринична вода" (1980). Згодом з'явилася "Луна блакитного овиду", книги "Вікна у світ" (1987), "Калина під снігом" (1988), романи "Далеке плавання", "Скрип колиски" (1979), "Вибрані твори в 2-х т." (1982, 2002). Зміст творчого доробку письменника-філософа пов'язаний з культурною традицією, що визначає специфіку його майстерності, в основі якої виступають духовність, гуманізм, гармонія зі світом природи.

В. Фащенко, аналізуючи стан літературного процесу ХХ ст., констатував, що новелістичний рух глибокий та бурхливий, залежить від ідейного спрямування авторського таланту, а самі новели розширили коло проблем, зазвучали більш інтелектуально і психологічно правдиво [25].

За визначенням В. Брюховецького, літературно-критичний інтерес у 60-ті рр. спонукав письменників до вияву в новелах і поемах урбаністичних "віянь", використання засобів гумору й сатири, "співвідношення традиції та новаторства в літературі, а відтак – "сучасного" й "несучасного" стилю" [5, с. 9]. У цей період відбувалося інтенсивне осмислення доробку прозаїків Гр. Тютюнника і В. Близнеця, І. Чендея і А. Дімарова, Ю. Мейгеша і В. Міняйла, Ю. Щербака і Вал. Шевчука, Р. Федоріва та багатьох інших [5, с. 19].

Одним з перших дав оцінку малій прозі письменника В. Ариповський ще в 1956 р. у газетній статті "Новели Івана Чендея", у якій охарактеризував ранні твори "Ружана", "На заробіток", "Льодові квіти", "Плуг", "Задушина субота" і наголосив, що читача "захоплюють персонажі, їхні переживання, події, думки" [2, с. 3]. Проте звернув увагу на тому, що більшість новел відрізняються простотою, композиційною чіткістю, обдуманістю ("Тестамент", "Плуг", "Чайки летять на схід"), але в деяких композиційна фрагментарність в іншому ключі, ніж задуманий увесь твір. Далі критик зауважував, що автор розкрив перед читачем психологію людини, затурканої бідністю, у душі якої зароджуються відчай, ненависть до несправедливості, дрібновласницькі інтереси героїв породжують потворні стосунки між членами родини. В. Ариповський безпідставно, на нашу думку, звинувачує письменника в тому, що той перегинає палку, відмовляючись від детального зображення явищ, вдається до крайностей. Завершується стаття висновком: сильною стороною новел І. Чендея є їх точна, образна і лаконічна мова, автору властива своєрідна оповідна манера, яка дозволяє використовувати влучні, соковиті слова і вирази говірки, надає творам яскравого місцевого колориту [2, с. 3].

Ще у 1958 р. Панч у вступному слові до збірки І. Чендея "Вітер з полонини" висловив думку, що кожен твір письменника вказує на зростання рівня майстерності. Продовживши свої міркування, підкреслив, що прозаїку властива специфічна манера письма: використання фольклору, колоритної мови закарпатців, увага до художніх деталей [19].

Зазначимо, що критичні відгуки про творчість Чендея не позбавлені дискусійності. Так, думки В. Петльованого в статті "Перша книжка І. Чендея" сповнені суперечностей: то він називає збірку "Чайки летять на схід" "свідченням таланту свіжого і оригінального" [20, с. 4], стисло аналізуючи новели "Тестамент", "Льодові квіти", "Провесна", "Василько", "Палій", "Тривожна ніч", "Весняний цвіт", "Плуг", "Легенда про єдність", то вважає більш вдалим твори про минуле Закарпаття, то виявляє ряд недоліків у творах: не завжди глибоко розкриває письменник соціальний зміст явищ, мотиви поведінки героїв; окрім Параски ("Провесна"), дійові особи не мають фігур; часто оповідь завершується образом сонця та квітів ("Тривожна ніч", "Провесна", "Легенда про єдність") [20, с. 4]. Вважаємо судження автора статті політично заангажованим, оскільки він робив спроби скерувати творчість І. Чендея в русло соцреалізму. Слід виділити позитивну оцінку коротких оповідань письменника з гострим сюжетом та психологічними роздумами, які автор статті вважає заготовками для майбутніх творів. В. Петльований констатував, що І. Чендей – новий талановитий письменник-новеліст [20].

Г. Аврахов, продовжуючи характеристику творчої манери І. Чендея, об'єктивно констатує наявність метафоричності, символічного узагальнення, художнього чуття домірності, "мова закосичена квітами-тропами, галуззям прислів'їв" [1, с. 4].

Кінець 60-х і 70-ті рр. ХХ ст. були найтяжчими для І. Чендея в його творчій біографії. З-під пера письменника у 1968 р. вийшла збірка "Березневий сніг", що стала знаковою в його долі. Твори з неї зазнали нищівної критики. Земляк письменника Ю. Балега, висловивши кілька позитивних міркувань про ідейність, художні якості малої прози Чендея, емоційне та глибоке проникнення в психологію персонажів, сердито докоряє в схематизмі та ілюструванні героями авторських тез (оповідання "Березневий сніг", "Біловолоса Галя") [3, с. 123].

Найбільш ґрунтовний та системний аналіз поезики та ідіостилю письменника знаходимо в працях М. Жулинського, який визнав письменника одним із перших митців в українській прозі 60-х рр., що художньо переконливо розкрили "внутрішній людський зміст єдності людини з духовним материком свого народу, з моральними цінностями, набутими в віках" [11, с. 306]. На основі огляду збірок "Теплий дощ", "Казка білого інею", "Кринична вода" літературознавець вказує на зосередженість І. Чендея на

дослідженні "соціально-психологічної природи людських характерів" [11, с. 306], на морально-філософському підґрунті. Уважно вивчаючи твори І. Чендея і спостерігаючи за манерою письма прозаїка, М. Жулинський виявив в оповіданні "Комаха в бурштині" нетрадиційні риси: іронію, сарказм, перехід від монологічної розповіді до "відстороненої" подієвої констатації, вмонтування в текст твору малої п'єси про боротьбу Гамана [11, с. 306–307].

До того ж 70-80-ті рр. характеризувались підвищеним інтересом до поняття "особистість".

Чендєзнавці неодноразово фіксували автобіографічні факти в малій прозі [28]. Аналіз автобіографічних аспектів не тільки шліфує дослідницький хист, а й сприяє осмисленню тонкої психології творчої особистості. Через свого літературного героя автор *отримує* можливість перевтілитись, перенестись у відповідну добу.

Утверджуючи людську гідність, роль особистості в контексті доби, письменник демонструє широку ерудицію у сфері філософії й психології. Зрозуміти нестандартну позицію І. Чендея допомагають наукові пошуки колишніх і сучасних дослідників. Зокрема, у статті "Художні відкриття чи правда факту?" літературний критик Ю. Балега зазначив, що більшість новел першої збірки письменника "Чайки летять на Схід" сповнені трагізму дорадянського закарпатського села ("Ружана", "Льодові квіти", "Василько", "Тестамент") [3, с. 55]. Водночас матеріал статті переконує в успішності закарпатської малої прози: в російському перекладі новели та оповідання М. Томчання, І. Чендея, Ф. Потушняка, О. Маркуша, Л. Дем'яна, П. Цибульського і П. Угляренка видавалися в Москві й стали надбанням російськомовного читача. Однак виявляємо незадоволення критика щодо відсутності сучасних тем, конфліктів у творах М. Томчання, І. Чендея, П. Цибульського і П. Угляренка.

Г. Сивокінь у статті "Іван Чендей в історії української літератури ХХ ст." порівнює оповідання "Червона цятка на снігу" з Франковим "Добрим заробком". Критик стверджує, що І. Чендей продовжує тривалу українську народну традицію за обстоювання справедливості покритого [22, с. 58].

В. Горват писав, що І. Чендей пройшов протилежні школи навчання майстерності від фольклору до традиційної прозової школи І. Франка та М. Горького [7, с. 23]. Далі автор свідчить, що літературне реалістичне бачення було для І. Чендея цілком органічно близьким, що за тематикою та морально-етичним аспектом проза наближена до творів О. Кобилянської, В. Стефаніка, І. Нечуя-Левицького та закарпатських епіків 30-х рр. ХХ ст.

Збагачення духовного світу письменника здійснювалося під впливом розвитку естетичної свідомості. Як стверджує В. Горинь, такий процес є водночас збагаченням творчих здібностей людини, здійснюється в багатьох напрямках: розширення діапазону естетичних переживань, урізноманітнення змісту естетично значущих образів дійсності, здатність до судження тощо. І. Чендей протягом життя зміг збагатити індивідуальні естетичні потреби і запити, він випробував різні жанри публіцистики, художньої літератури, кіномистецтва [8].

У 70-ті рр. В. Дончик помітив "народнопоетичну традицію" в літературі та зазначив, що вона допомагає "співвідносити сучасні моральні виміри й критерії з виробленою впродовж віків етикою..." [11, с. 380].

В. Дончик, М. Жулинський, Н. Зборовська відзначають наскрізний ліризм психологічної прози Гр. Тютюнника, Є. Гуцала, В. Дрозда, що наближав їхню прозу до поетичності. А проза 70-х є наскрізь психологічною, і сам психологізм має розмаїті форми вираження.

М. Жулинський, аналізуючи прозу, писав, що останні збірки Івана Чендея – "Теплий дощ", "Казка білого інею", "Кринична вода" – засвідчують концентрацію письменника на заглибленні в соціально-психологічну природу людських характерів, закорінених у морально-філософських першоосновах життя. Уважно прочитавши вступне слово (конкретно), виявляємо спробу щодо порівняння з творами В. Белова, В. Распутіна, В. Лихоносова, В. Лічутіна – із російською "сільською прозою". М. Жулинський переконаний, що І. Чендей, можливо, не з такою публіцистичною гостротою, але з високою громадянською відповідальністю й художньою майстерністю порушує ті ж проблеми духовної і моральної пам'яті, які тривожили й тривожать і його російських колег, і багатьох українських письменників" [9, с. 16]. Підтвердженням високого творчого рівня, на думку науковця, є поетична спорідненість проблематики, духовного струменя творчості І. Чендея з творчістю О. Довженка ("Поема про море", "Зачарована Десна") й Олесья Гончара ("Тронка" й "Твоя зоря").

І. Чендей у малій прозі аксіологічно окреслив важливі морально-етичні проблеми. Означені акценти активізували естетичний потенціал тих художніх засобів, які з максимальною відповідністю й вичерпністю були здатні розкрити ідейну спрямованість малої прози: внутрішнє мовлення, психологічний паралелізм, інтроспекції, порівняння, різні синтаксичні фігури.

П. Скунець назвав видатного письменника "духовною опорою" і додав: "звинувачений колись у патріархальщині, І. Чендей став для нас духовним патріархом" [23, с. 140]. Сам Іван Михайлович на питання: чи вважає він себе патріархом закарпатської літератури – відповів запереченням.

Найбільшу цінність для нашого дослідження представляє інтерес до дисертації М. Хорошкова "Художній світ". Однією з найхарактерніших рис художнього світу малої прози І. Чендея є, на думку дисертанта, типово екзистенційна проблематика: проблеми буття, трагізму існування людини в несприятливому для неї світі, самотності й відчуження особистості. «Характерними з огляду на це вбачаються й специфічні прийоми характеротворення, відтворення перебігу психічних процесів і станів персонажів, застосування рефлексії, самоаналізу, ліричного монологу, "я-сповіді"» [28, с. 7].

О. Козій визначила цілісність творчого доробку митця в статті "Ідеал як складник художньої концепції І. Чендея" та наголосила, що "більшість творів мають окреслений локус подій – село Забереж, "прототипом" якого є рідне письменникові село Дубове, персонажі "подорожують" із твору у твір. Це викликає аналогії з "Людською комедією" О. де Бальзака, епопсею "Ругон-Макари" Е. Золя, "Бориславськими оповіданнями" І. Франка" [12, с. 39]. Свідченням тяжіння прозаїка до осмислення передовсім морально-етичних і філософських проблем людського буття в умовах радянської дійсності, за спостереженням вищезгаданої дослідниці, є збірки "Син" (1962), "Березневий сніг" (1968), "Калина під снігом" (1988), романи "Птахи полишають гнізда..." (1963), "Скрип коліски" (1987).

У своїй прозі І. Чендей зафіксував негативні явища "застійного періоду" вітчизняної історії, аморальність і бездуховність, породжені добою "прогресу", кар'єризм і пристосуванство, втрату українцем відчуття традиційного, етнічного, національного. Незважаючи на складний характер, митець зміг передати відсутність гармонії між людиною й природою, людиною та суспільним оточенням.

Письменник використовує різні форми й засоби, зокрема пряму форму психологізації (внутрішній монолог, внутрішній діалог, психологічне авторське зображення, сни, марення, сповідь, "потік свідомості") та непряму форму (жести, рухи, пози, міміку, інтонації, психологічний портрет, психологічний пейзаж, психологічний інтер'єр, екстер'єр, психологічну деталь тощо).

Домінантою індивідуального стилю закарпатського митця стало поєднання простоти зображувальних засобів з ліричністю. Кожен окремий твір, стаття, щоденниковий запис розкриває психологію біографі митця, у якій крізь словесну оболонку проступають життєві факти й світосприйняття письменника. Важливу позицію зайняла у творчості І. Чендея почуттєва сфера. У своїй прозі він звертається більше до почуттів, ніж до розуму читача. Психологізація його творів звучить у напружених життєвих драмах (у родинному колі, професійному, суспільному, загальнолюдському). Сценічно побудовані діалоги, непохитна правдивість у художньому відтворенні дійсності, інтерес автора до своїх героїв, розмаїття психологічного інструментарію, закарпатський колорит, ліризація оповіді – усі ці складники_унікально творчої манери вигідно вирізняли письменника серед інших українських прозаїків ХХ ст.

Природа психологізму творчості прозаїка – це гнучка система. Від реакції автора на буденні ситуації, чи позитивні, чи негативні, залежить його працездатність, тобто художній твір. І. Чендей будь-який життєвий факт випишував майстерно. Часом здається, що його новели або оповідання перетворюються на короткометражні фільми.

П. Ходанич, без претензії на всеосяжність, у статті "Творчість Івана Чендея у контексті прози Закарпаття другої половини ХХ століття" запропонував класифікацію творчого доробку за соціокультурними ознаками. Усі твори поділяються на п'ять груп: 1) твори про колективізацію та індустріалізацію, екологію, наприклад, окремі новели й оповідання, що увійшли до збірок "Чайки летять на Схід" (1955), "Вітер з полонини" (1958), "Ватри не згасають" (1960); 2) твори про суспільно-політичний розвиток Закарпаття в першій половині ХХ ст., про боротьбу з фашизмом: "Жорно"; 3) романи про давню руську історію (ця група не представлена творами малої прози); 4) соціально-побутова проза, а точніше, твори з книг "Березневий сніг" (1968), "Теплий дощ" (1979), "Кринична вода" (1980); 5) твори про урбаністику, духовний світ сучасників в умовах незалежності [27].

Дослідник підкреслює, що І. Чендей був вірний психологічній драмі свого героя, "заглиблюється у психологію героїв, надає особливої ваги художній деталі" [27, с. 179].

В. Марко фіксував увагу на моральних проблемах у малій прозі І. Чендея в статті про художнє освоєння дійсності в прозі письменників Закарпаття. Критик констатував: «Утвердження нових етичних норм відбувається в гострій боротьбі, що нерідко призводить до людських драм і трагедій. Суть цього процесу вдало виражена у назві однієї з новел І. Чендея – "Поєдинок"». Так, на поєдинок стали не тільки дві моралі, а й два світи – новий і старий, який залишив у душах окремих людей чимало темних слідів [16, с. 121].

Земляк Чендея літературний критик Ю. Балега, зробивши кілька позитивних міркувань про ідейність, художні якості малої прози автора, емоційне та глибоке проникнення в психологію персонажів, сердито докоряє в схематизмі та ілюструванні героями авторських тез (оповідання "Березневий сніг", "Біловолоса Галя") [3, с. 123].

У статті "Художні відкриття чи правда факту?" згаданий критик зазначив, що більшість новел першої збірки письменника "Чайки летять на Схід" сповнені трагізму дорадянського закарпатського села ("Ружана", "Льодові квіти", "Василько", "Тестамент") [3, с. 55]. Водночас матеріал статті переконує в успішності закарпатської малої прози: в російському перекладі вийшли новели та оповідання М. Томчания, І. Чендея, Ф. Потушняка, О. Маркуша, Л. Дем'яна, П. Цибульського, І. П. Угляренка, видавалися в Москві і стали надбанням всесоюзного читача. Однак виявляємо незадоволення критика стосовно відсутності сучасних тем, конфліктів у творах М. Томчания, І. Чендея, П. Цибульського і П. Угляренка.

Вітчизняний критик Г. Сивокінь в одній із своїх статей порівнює оповідання "Червона цятка на снігу" з Франковим "Добрим заробком". Він продовжує тривалу українську народну традицію обстоювання справедливості за покривдженого [22, с. 58].

В. Горват писав, що І. Чендей пройшов протилежні школи навчання майстерності від фольклору до традиційної прозової школи І. Франка та М. Горького [7, с. 23]. Далі письменник свідчить, що літературне реалістичне бачення було для І. Чендея цілком органічно близьким, що за тематикою та морально-етичним аспектом його проза наближена до творів О. Кобилянської, В. Стефаніка, І. Нечуя-Левицького та закарпатських епіків 30-х рр. ХХ ст.

Збагачення духовного світу письменника здійснювалося під впливом розвитку естетичної свідомості. На переконання В. Гориня, такий процес є водночас збагаченням творчих здібностей людини і здійснюється у багатьох напрямках: розширення діапазону естетичних переживань, урізноманітнення змісту естетично значущих образів дійсності, здатність до судження смаку тощо. І. Чендей протягом життя зміг збагатити індивідуальні естетичні потреби й запити, він випробував різні жанри публіцистики, художньої літератури, кіномистецтва.

Критик В. Фащенко акцентував увагу новелістів на ролі внутрішньої мови як невідкладної проблеми сучасної літератури. Кілька років потому в ході глибокого вивчення українських новел він же записав, що "шкільно-пенсійний" типаж героїв свідчить про обмеження життєвого світогляду переважної більшості авторів малої прози, які часто надають перевагу наслідуванню замість того, щоби поринути в складні проблеми, пов'язані з морально-суспільними засадами [25, с. 92].

Аналіз наукових розвідок свідчить про те, що письменника цікавлять соціально-психологічна сфера людського життя, свідомість з мінливістю, амплітуда відчуттів, вражень, спогадів. І. Чендей відтворює психологію людини, відточує характери в запеклій боротьбі, торкається теми самотності. Психологізм малої прози І. Чендея формувався поступово під впливом неореалістичних та психологічних тенденцій розвитку української літератури 70-80-х рр. ХХ ст. Новели й оповідання письменника гармонійно влітаються в контекст вітчизняної новелістики. Ознаками психологічної манери письма І. Чендея названо ліризм, автобіографізм, заглиблення в соціально-психологічну природу характерів героїв, закорінених на морально-філософських першоосновах буття. Проведене дослідження має перспективу, адже вивчення психологізму прози І. Чендея вимагає подальшої розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврахов Г. Майстер новели / Г. Аврахов // Терен цвіте: Новели, повість. – К. : Дніпро, 1967. – С. 5–13.
2. Ариповський В. Новели Івана Чендея / В. Ариповський // Закарпатська правда. 19956. – 2 лютого. – С. 3–4.
3. Балега Ю. Художні відкриття чи правда факту? / Юрій Балега. – Ужгород : Карпати, 1969. – 219 с.
4. Балла Е. Психологізм та ліризм: прийоми кореляції (на прикладі новели Івана Чендея «Син» / Е. Балла // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства [Текст]: [зб. наук. ст.]. Вип. 11 Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті : матеріали Всеукр. наук. конф., Ужгород, 14-16 трав. 2007 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т літератури ім Т. Шевченка, Ужгородський нац. ун. – Ужгород : Говерла, 2007. – С. 26–30.
5. Брюховецький В. С. Критика в сучасному літературному процесі / Брюховецький В. С. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1985. – 48 с. – (Серія VI «Література і мистецтво»; № 10)
6. Вишневецький І.П. Закарпатські новелісти / Вишневецький І.П. – Львів : Вид-во львівського університету, 1960. – 114 с.

7. Горват В. Чендей. Пайочка. Деталі. [Текст] : [про І. Чендея] / Василь Горват // Екзиль. – 2007. – № 5. – С. 23–25.
8. Горинь В. Специфіка формування і структура естетичної свідомості / В. Горинь // Естетична свідомість і мистецтво соціалістичного реалізму. – К : Наук, думка, 1981. – 120 с.
9. Жулинський М. Іван Чендей : Художнє формування національного образу світу / М. Жулинський // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства [Текст]: [зб. наук. ст.]. Вип. 11 Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті : матеріали Всеукр. наук, конф., Ужгород, 14-16 трав. 2007 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т літератури ім. Т. Шевченка, Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород: Говерла, 2007. – С. 11–13.
10. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури [Текст] : монографія / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
11. Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн : підруч. / За ред. В. Дончика. – Кн. 2. – К. : Либідь, 1998. – 456 с.
12. Козій О. Б. Повісті і романи І. Чендея: неореалістичний дискурс [Текст] : дис... канд. філол. наук : 10.01.01 / Козій Ольга Борисівна. – КДПУ ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2007. – 207 с.
13. Козій О. Ідеал як складник художньої концепції І. Чендея / О. Козій // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства [Текст]: [зб. наук. ст.]. Вип. 11 Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті : матеріали Всеукр. наук, конф., Ужгород, 14-16 трав. 2007 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т літератури ім. Т. Шевченка, Ужгородський нац. ун. – Ужгород: Говерла, 2007. – С. 117–119.
14. Лівницька І.А. Психологізм прози Леоніда Первомайського 1960–1970-х рр. [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / І.А. Лівницька. – Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
15. Лоп'яньський Ю. Іван Чендей і радянська критика / Ю. Лоп'яньський // Сучасність. – Лютий. – 1970. – Ч. 2 (110). – С. 31–33.
16. Марко В. П. Художнє освоєння радянської дійсності у прозі письменників Закарпаття / В. П. Марко // Українське літературознавство. – 1980. – Вип. № 35. – С. 105–113.
17. Мацапура В. І. Літературний психологізм та його роль у художньому творі. Основні форми і прийоми / В. І. Мацапура // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – №1. – С. 41–43.
18. Мацевко Л. В. В. Винниченко та І. Бунін: еволюція психологізму в малій прозі [Текст]: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.01.06 / Л. В. Мацевко; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2000. – 25 с.
19. Панч П. В добру путь! [Текст] : [про творчість І. Чендея] / Петро Панч // Чендей І. Вітер з полонини. – К. : Держ. Вид-во худ. л-ри, 1958. – С. 3–4.
20. Петльований В. Перша книжка І. Чендея / В. Петльований // Радянська Україна. – 1956. – 21 березня. – С. 4.
21. Полохова Н. В. Своєрідність психологізму в художній прозі Є. Гуцала 70-х рр. ХХ ст. [Текст]: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Полохова Наталія Володимирівна; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2009. – 182 с.
22. Сивокінь Г. Іван Чендей в історії української літератури ХХ ст. / Г. Сивокінь // Дивослово. – 2002. – № 5. – С. 57–58.
23. Скунець П. Патріархальний чи патріарх? Спроба прочитати Івана Чендея в рік його 80-ліття / П. Скунець // Дзвін. – 2002. – № 5-6. – С. 139–141.
24. Страхов И. В. Методика психологического анализа характеров в художественном произведении (Психологический анализ портретов-характеров в романе Л. Н. Толстого „Война и мир“): учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. / Страхов И. В. – Саратов, 1977. – 84 с.
25. Фашенко В. Новелла из полуфабрикатов: К вопросу о социологическом анализе современной журнальной новеллистики / В. Фашенко // Дружба народов. – 1972. – № 8. – С. 259–269.
26. Ференц Н. Лицар слова / Надія Ференш // Письменник Іван Чендей. Бібліографічний покажчик / Укл. : О. Г. Люта, Л. О. Смочко, М. І. Трещак. – Ужгород: Мистецька лінія, 2006. – 170 с.

27. Ходанич П. Творчість Івана Чендея у контексті прози Закарпаття другої половини ХХ століття / П. Ходанич // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства [Текст]: [зб. наук. ст.]. Вип. 11 Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті : матеріали Всеукр. наук. конф., Ужгород, 14-16 трав. 2007 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т літератури ім. Т. Шевченка, Ужгородський нац. ун.-т Ужгород: Говерла, 2007. – С. 175–180.
28. Хорошков М. М. Автобіографічність як естетична категорія прози другої половини ХХ ст. (на прикладі новели Івана Чендея «Син») / М. М. Хорошков // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – № 936. – Вип. 61. – С. 238–242.
29. Хорошков М. М. Художній світ Івана Чендея [Текст]: автореф. дис. канд. філол. наук. 10.01.01 / М. М. Хорошков; Київський нац. ун.-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 19 с.

УДК 821.161 Ч.Н.-31-09

СЕМІОТИЧНІ УНІВЕРСУМИ ЛІРИКИ ЗАПОРІЗЬКИХ ПОЕТІВ

Шевченко В.Ф., д. філол. н., професор

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню семіотичних універсумів лірики запорізьких поетів.

Ключові слова: семіотика, знакова система, універсум, ліричні твори.

Шевченко В. Ф. СЕМИОТИЧЕСКИЕ УНИВЕРСУМЫ ЛИРИКИ ЗАПОРОЖСКИХ ПОЭТОВ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена исследованию семиотических универсумов лирики запорожских поэтов.

Ключевые слова: семиотика, знаковая система, универсум, лирические произведения.

Shevchenko V. F. SEMIOTIC UNIVERSUMS OF LYRICS OF ZAPORIZHZHYA POETS / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article is dedicated to investigation of a lyrical semiotic universums of Zaporizhzhya poets.

Key words: semiotic, sign system, universum, lyrical works.

Науковці відзначають, що до літературознавчої семіотики входять дослідження художніх творів як цілісних явищ у сукупності змістових і формальних характеристик. Але в цій статті зосереджуємося на дослідженні центральних понять семіотики – знакових систем-універсумів у словесних тканинах ліричних творів запорізьких поетів.

Суть поняття “універсуму” впливає із сукупності характеристик його компонентів. У кожному художньому творі універсум конкретизується авторським світорозумінням, постає як індивідуально-творча модель формозмістової єдності. Теоретики семіотики поезії М. Ріффатер і Ю. Лотман постійно підкреслювали, що саме в її основі й лежить виклик звичним поглядам.

Зміст універсуму, як і художнього коду, формувався, закріплювався в різних умовах і в різний час. Він активізувався й оновлювався в системі художнього тексту, у якій втілюється авторська позиція, з якої читачеві пропонується сприймати створений автором світ [7, с. 274]. У текстах наявні один чи кілька масштабних, концептуальних знаків і багато часткових, що взаємодіють із головними.

Ліричні лейтобрази запорізьких поетів часто ставали об'єктом аналізу в статтях, рецензіях, оглядах, нарисах І. Купріянова, Г. Лютого, П. Ребра, А. Рекубрацького, О. Стадніченко, В. Федини, В. Чабаненка та ін. Проте семіотичний підхід до них не застосовувався, а він видається досить продуктивним, бо робить можливим розкриття світоглядних універсумів авторів, виокремлення в текстах основних концептів, ідентифікування їхніх кодів і функцій, змін їхніх пріоритетів з плином часу.

Мета статті – на основі системного аналізу простежити контекстуально-сміслові кореляції універсумів у ментальній свідомості суспільства, художніх оперувань їхніми смислово-знаковими сутностями в ліриці запорізьких авторів, з'ясувати природу й еволюцію семіотичних універсумів.

Для досягнення мети поставлено такі конкретні завдання: визначити підходи до створення семіотичних універсумів у творчій практиці сучасних запорізьких ліриків; розглянути їхні художні ознаки; порівняти їхні особливості у творах різних поетів і різних періодів літературного процесу. Об'єктом дослідження є твори запорізьких поетів про рідний край.